

Neka to bude naša dota

Mlado leto je. Lovranščina j' sa va cvate.

Na prezideh cvatu amuli i črešnjje. Vetar z Učki rastresa latice kot snežne flatice. Okol njih zuj. Umejki su posuti vijolicami, po štrpedeh kanat tičji.

Va vrteh se žute ćuki, diše racenti, glavi zdižu tulipani i prlji.

Spod ružmarina pleheću sejnice, spod krovi čakulaju orepci. Na grotah zvan grada počivaju siti galebi. Nekako j' tiho. Bavica pozibje ku barku pa zaškripju cimi i zadrhte borići. Okolo se plete dih soli, algi i morske salati, ku j' noćaska val rastegnul na žal.

Na mule va parke crekvica Sv. Trojice muči.

Nasprotu su njoj vela vrata na Stubice. Otrpta. Skroz njih se more poč nutra va grad i van z grada, danaska jušto kako se i svojni hodilo. More se i ostat va grade. Pa prošetat, gledat, razgledat, uživat... Kad se va pešćice od oka najde sa lepota Starega grada, treba poč po jenen klance zgorun, po drugen zdolun, pa zavit okolo zvonika i crekvi na drugu stran. I onputa se očuti da se tu stisnulo srce starega Lovrana. Onega kega su nekada zidali, dozidevali, dograjevali, pregrajevali, čuvali, branili... A on ih je – kot mater otroka – va krile držal, pazil i othranil.

Nikad o Lovranu neće bit rečeno se.

A naši mladi s Katedri počeli su šerijo gnjerat va njigovu starinu i iskat prvi koreni oneh ki su namisleli tu ozidat grad. Grad spod brega Knezgrada, grad do mora.

Ki su bili ti prvi ki su prepoznali valor ovega mesta?

Na ča su misleli kad su baš ovdeka grad zidali, zidi ga opasali, živjenje mu podarili?

A ni bilo lahko skroz si pasani veki živet na prage mora, od kuda su prihajali tujinci i pretili z rati, napadali i zimali. Puk se branil kako j' mogal i umel. Itanto se živelo i preživelo. Pa kakov je to bil koren teh Lovranac keh nikakovi rati nisu mogli natirat da zapuste kućni prag? Na kakovu je to rašejiku bil stavan cep lovranski?!

Na ovo su provali odgovorit Roberto Žigulić i Sanja Biloš Žigulić. Nekoliko su meseci iskali po starih hartah, stališeh duš, matičneh knjigah i dokumenteh istinu od judi z užega dela Starega grada ki su živeli va 19. veke. Jedanput će trebat poč još puno veki ponazad i puno let ponapred. A se to za doznat ki su i kakovi bili ti Pra-pra-lovranci, kade se i kako odvijalo njigo živjenje? Za tako neš storit, pul čuda vremena Robertu i Sanje trebale su i stare franciskanske izmjeri i neš mlaje katastarske mapi, a trebalo je i čuda jubavi. Samo kušćić tega velega njihega dela tiskan je va oven, drugen Zbornike Lovranščini. Staren na spomen.

Kad se onako zvani pogleda Stari grad, kad greš po puteh, ulicah al klanceh, vidiš da su ti pašaji kot žili čovečjega tela, samo namesto krvi po njimi teču judi.

A si puti pejaju al h moru al h crekve. Na jenu stran veloj crekve Sv. Jurja, ki odvavek čuva grad, na drugu stran onoj mičoj Sv. Ivana Krstitelja, ka je mej grajani jenako štimana. Saka za se lepota je ku vredī videt. Ona vela, župna, skroz pasani je vekī više puti dodelevana i saki se put širila i z nečeren obogatela. Neki dokumenti govore da j' storena još va vreme romanike, neki da j' storena 1410. leta. Se j' to zasenjano va stareh hartah pa je na judeh od struki ostalo još čuda dela da istinu zivuču na svetlo dana. Najvažneje je da j' crekav obastala i da se va njoj očuvala sa bogatija kot ča su stari drveni i mramorni oltari, keh se selilo i premeščalo kako se crekvu dodelevalo. Ostale su tu i freski, i slici, i skriveni grafiti... Sako toliko neki od struki najde neš novega. Ovo leto Matea Jerman je napisala štoriju baš o toj crkvenoj oltarskoj bogatije, ka se više vredī ča j' stareja. Antoniju Zaradija Kiš više su vukle one skrivene besedi po rubeh slik i na zideh, one keh po modernu zovu grafiti. To su naši najstareji lovranski zapisi, kada se va crekvah samo glagoljalo, kada se drugačije pisalo i kada je našo pismo bilo glagoljica. Zato su ti grafiti, te besedi keh su svojni zvali i „slovo“ za nas neukeh još vavek jako otajstveni. Gospa Kiš je napisala da j' apostol Konstantin Ćiril ovako zapisal: „Iskonī bje slovo i slovo bje u Boga, i Bog bje slovo.“ Znači da j' beseda božanska i š njun se čuda more reć. Samo treba umet. Va crekve Sv. Jurja najdeno je jeno četrdesetak grafiti. Neki se vide, neki su va meltu zagrebene. Sejeno su oni spomen ki dura već više od petsto let. Čoveku od struki oni govore, povedaju, vrišču od onega ča j' taknulo nečigovo srce pak je tisti, pismen al slabo pismen, zel v ruki čaval, škrpel, žicu al žbicu i zapisal al zagrebal misal. I misal je ostala.

Da ni takoveh judi, ki vavek neš pišu al zapišuju, čuda bi se stvari pozabilo i pogubilo. Ovako se, magar i promenjeno, kad-tad prepozna. Da to ni va svojo vreme pred skoro dvesto let delal jedan pametan slovenski plovān – Jakov Volčić, kega j' Božje delo pripejalo va Lovran, morda bi bile zgubjene i se lovranske pjesmi ke su se povedale al kantale va to vreme. On, kot pismen čovek, ki je h temu još umel i gledat ponaprvo, ih je zapisal. Danaska ih moremo čitat, smet njīn se, veselit se š njimi al plakat nad njimi... Moremo ča čemo. A moremo samo pročitāt, razmislet i čudit se toj našoj usmenoj bogatije, ka bi bez tega šegavega plovāna bila zavavek zgubjena. Ovako, on nan ju je očuvā, a na nju nan va svojoj štorije ukazala Vjekoslava Jurdana.

Negdere s tega vremena nablizu pronajdeno je i devet tištamenti od domačeh judi, ki su napisani od 1773. do 1777. leta. Va to vreme si su tištamenti pisani tujen zajikon, ma je oveh devet pisano na latinice i po

hrvaski, magar se va njega gnjetu i neke talijanske besedi. Napisali su ih va lovranskoj kancelarije lovranski kanceleri ale notari Anton Tomičić i Bartol Negovetić. Danaska jušto ti tištamenti pomoru juden od struki razgrnut škurinu nad vremenon i nad zajikon našeh stareh. Tištamenti se čuvaju va Državnem arhive v Reke, a za ov Zbornik o njimi pišu Ivana i Igor Eterović.

Kad već spominjemo Državni arhiv v Reke, treba reć da on čuva – kako je to preklane pokazal Boris Zakošek – još more nepročitanega, nepoznatega, spravjenega. Za ov Zbornik je gospodin Markus Leideck ponutil su spravjenu dotu prošlosti ka se čuva va Državnem arhive va Pazine. Puno je tega očuvanega ča govori i od Lovrana. Lovran je va to staro vreme, a to je bilo skroz celi srednji vek pak se do 19. stoleća, pripadal Istre. Tako se i va Pazine more čuda tega nać od naše starini i to je dobro znat, a dobro je i zapisat, posebe za oneh mlajeh ken je to još i struka.

Delo ne treba samo poznat, nego ga se mora i volet.

Marijan Bradanović spada va takovi judi. Njemu ni dano samo pisat, nego on voli i pohajat po grade, čitat i nahajat senjali od pasaneh vremen. Tako j' on do danaska spoznal Stari grad boje od čuda rojeneh Lovranci. I ne samo da ga pozna, nego nan saki put i ukaže na ono ča treba va njin štimat i očuvat. Ovo je leto šal i sledić zvan grada. Va podgrad. A kako on sagdere najde neš vredno, tako nan je i ovo leto ukazal na valor sakega reljefa na kućah, vilah al crekvah, na portaleh i portuneh, na balkoneh, va parkeh i šternah... A mi se vavek sponova čudimo koliko on tega vidi. Lovranske vili i palaci ov su put i glavna tema Zani Dragičević. Fermal se baš na oneh ki su va 19. i 20. veke ozidani po uputah najvećeh arhitekti tega vremena – Carla Seidla i Attilia Maguola. Zidarsko je delo tega vremena više bilo vezano za Beć i Austriju pa su i ti palaci puni „elemenata historicizma i secesije“ ale se najdu i „venecijanske cvjetne gotike“. Danaska su to najlepji palaci s najlepje urejenemi jardini, o čemu najboje govore pohvali lovranskeh gosti, ki šeću, stanu, gledaju, čude se i litrataju za spomen Villu Frappart, Santa Mariu, Guerru i Denes. Saka od njih prinčipesa je va svojen parke.

Kad se oće pune lepote obrnu h moru, slika je drugačija.

Ne manje lepa, nego više modra. Rastegnulo se Lungomare. Ovo leto proslavlja svoj stoti rojendan. Šetnica duga 12 kilometar pošne na Volosken, a finjuje va Lovrane. Morda je jušto Lungomare i krivo ča j' Tihomira Stepinac Fabijanić napisala članak o temu kako očuvat dotu seh mićeh gradi, mej kemi su po svojoj lepote i bogatije poznati i Volosko i Lovran. Ne vežuje njih samo Lungomare, nego i način živjenja, hoda, dela od judi, more, ko j' za oba grada znaćilo bojo živjenje. Samo je trebalo po modrine zaorat, na vijaj poč tućen i jugon i burun, i obatat. Gospa

Fabijanić i Veseljko Velčić ukazali su na velu potrebu da se očuvaju ti mići vjekovni gradi, ki su se skroz povijest nosili sa semi teškoćami od živjenja. Jeni su judi nestajali, drugi se rajali, jeni na drugeh prenašali jubav i umeće, i ne menjali se preveć. Tako su očivali sami sebe i svoj grad, po čen ih i danaska štimamo. Nisu to samo naši gradi Volosko i Lovran, tu spadaju i Mošćenice, Brseč, Kastav, Leprinac... Saki je od njih svojni bil grad, „dva prsta do neba“. I si su ti povijesni gradi zaslužili da ih se obnovi, da opeta procvatu za našu dečinu, za mlajariju ka se raja i raste.

Hod po Lungomare najveć puti fini na mule al va Mandrače.

Tako je Mandrač postal tema Julije Lozzi-Barković i Borisa Barkovića va članke „Lovranski mandrač na prijelomu 19. i 20. stoljeća“. S ten napison još gnjeremo po pasanen vremene, ma sejeno, korak na korak, prihajamo se bliže našem dobu. Pišu oni kako se i kada delal lovranski mandrač, kako se uredil onaj morski del do mandrača i do luki, kako bi se prišlo bliže h moru... Morski svet ni više bil samo za ribari i mornari. On se sako leto se više otpiral za domači i strani gosti, a za prijet si ti turisti predelevali su se i stari palaci, zidale i dozidevale kuće, urejeval Stari grad i zdigali novi hoteli. Lovran je dobival jedan drugačiji obraz.

Grad je rasal i širil se...

Sako živjenje ko pošne mora prit i svojmu kraju. Nismo zato stavili na kraj ove mićihne štorije delo gospe Daini Glavočić, ka je lane onako lepo i srdašno povedala o lovranskemu cimiteru kot da se na njemu moru nač samo štorije. Storili smo to s poštovanjen spram oneh ki tamo počivaju. „Groblja su u svakom gradu fizički i prostorni dokument o povijesti mjesta u kojem su nastala“, rekla je onputa Daina Glavočić. I verujemo njoj. Aš grobja govore o onemi ki su odvavek bili va grade i ki su prišli živet va njega, a na klesaneh kamikeh i nadgrobneh spomenikeh očuvani su i zajik i prezimena, po čen se lahko vidi od kuda su judi prihajali. Skoro da bi se moglo reć kako je lovransko grobje legitimacija samega Lovrana.

Se to pospravno je va drugi Zbornik Lovranščine. Za nas i oneh ki te prit.

Neka to bude naša dota, ku će se prenašat s kolena na koleno.

Lovran je to zaslužil!

Cvjetana Miletić